

قانون جدید مانند معافیت و توبه در دسته بندی اقدامات جایگزین نوین قرار نمی گیرند؛ ولی چون از ابداعات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ است در ذیل این بحث بررسی خواهند شد.

جایگزین های سنتی حبس در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

معمولاً وقتی سخن از این نوع جایگزین ها است، آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، جزای نقدی، عفو و تخفیف مورد توجه قرار می گیرند. در خصوص عفو، مقررات قانون جدید تغییر خاصی نسبت به قانون سابق ندارد؛ اما همان طور که پیشتر بیان شد، مقررات تخفیف مجازات به جای آنکه اقدامی جهت حبس زدایی باشد، موجب حبس زایی شده است.

قانون گذار درباره آزادی مشروط در سال ۱۳۹۲ مقررات مساعدتری را برای کاهش جمعیت زندان اتخاذ کرده است. توضیح آنکه برخلاف قانون ۱۳۷۰، ضرورتی ندارد که محکوم برای بار نخست مرتکب جرم شده باشد و شرط این است که پیش از این از آزادی مشروط استفاده نکرده باشد؛ بنابراین، ممکن است شخصی چندین بار مرتکب جرم شده باشد، اما چون قبلاً از آزادی مشروط استفاده نکرده است، می تواند مشمول این مقررات باشد. نکته دوم مدت حبسی است که زندانی باید قبل از استفاده از آزادی مشروط تحمل کرده باشد. برخلاف قانون ۱۳۷۰ که شخص برای برخورداری از امتیاز آزادی مشروط در تمامی موارد، باید نصف مجازات را تحمل می کرد، در قانون جدید، این شرط تنها برای حبس های بالای ۱۰ سال اعمال می شود و در سایر حبس ها، کافی است محکوم یک سوم از حبس خود را متحمل شده باشد. همچنین در خصوص ضمانت اجرای عدم رعایت دستورهای دادگاه در بار نخست، در قانون جدید، به جای به اجرا درآمدن مدت باقی مانده از محکومیت، افزودن مدت یک تا دو سال به زمان آزادی مشروط مقرر شده است.

قانون گذار در خصوص تعلیق اجرای مجازات با نام گذاری «تعلیق ساده» و «تعلیق مراقبتی» مقررات قانون سابق را تا حدودی اصلاح کرده است. برخی از این اصلاحات مانع از اجرای تعلیق شده و برخی از آن ها امکان تعلیق مجازات ها

را ایجاد کرده است. نخستین موضوع راجع به جرائم موضوع تعلیق و مستثنیات آن است. در قانون ۱۳۷۰ تمامی محکومیت های تعزیری و بازدارنده به جز موارد مذکور در ماده ۳۰ قابل تعلیق بود؛ اما در قانون جدید تنها مجازات های تعزیری غیرمنصوص در شرع که از درجه ۳ تا ۸ باشند می توانند مشمول تعلیق اجرای مجازات قرار گیرند.

به علاوه جرائم مستثنایی که در ماده ۴۷ ذکر شده اند، بیشتر از موارد مذکور در ماده ۳۰ قانون سابق است. از این رو، می توان گفت مطابق قانون جدید در مجموع جرائم کمتری می توانند مشمول تعلیق اجرای مجازات قرار گیرند. همچنین شرایطی که برای اعمال تعلیق در قانون جدید پیش بینی شده است، نسبت به قانون سابق بیشتر است و وجود جهات تخفیف و جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران هم جزو شرایط اعمال مقررات تعلیق قرار گرفته است. همچنین برخلاف قانون سابق که عدم رعایت دستورهای دادگاه برای بار اول را تنها موجب افزوده شدن زمان یک تا دو سال به مدت تعلیق می دانست، در قانون جدید به قاضی اختیار داده شده است زمان مذکور را به مدت تعلیق بیفزاید یا دستور به لغو تعلیق دهد.

تمامی این موارد می تواند موانعی برای اجرای تعلیق در عمل ایجاد کند؛ اما از سوی دیگر، قانون گذار مواردی را پیش بینی کرده است که می تواند دامنه اجرای تعلیق را گسترده تر کند.

۹۹ تمامی این موارد می تواند موانعی برای اجرای تعلیق در عمل ایجاد کند؛ اما از سوی دیگر، قانون گذار مواردی را پیش بینی کرده است که می تواند دامنه اجرای تعلیق را گسترده تر کند. یکی از این موارد امکان صدور قرار تعلیق تعقیب پس از صدور حکم قطعی و گذشت مدت یک سوم از اجرای مجازات به وجود آمده است. به علاوه، در قانون جدید داشتن سابقه کیفری به عنوان مانعی برای صدور قرار تعلیق محدود به مواردی شده است که محکومیت سابق دارای مجازات تبعی باشد. ۶۶

یکی از این موارد امکان صدور قرار تعلیق تعقیب پس از صدور حکم قطعی و گذشت مدت یک سوم از اجرای مجازات به وجود آمده است. به علاوه، در قانون جدید داشتن سابقه کیفری به عنوان مانعی برای صدور قرار تعلیق محدود به مواردی شده است که محکومیت سابق دارای مجازات تبعی باشد؛ بنابراین، محکومیت قطعی به مجازات هایی مانند جزای نقدی ولو از درجه ۵ و بالاتر باشند و حبس های درجه ۶، ۷ و ۸ مانعی برای صدور قرار تعلیق نیست؛ در حالی که مطابق قانون سابق حبس های بیش از یک سال و جزای نقدی بیش از دو میلیون ریال و محکومیت های قطعی بیش از دو بار مانع اعمال مقررات تعلیق اجرای مجازات بود.

همچنین، مطابق ماده ۳۶ قانون سابق، تعدد جرم مانع از صدور قرار تعلیق اجرای مجازات بود، در حالی که چنین شرطی در قانون جدید پیش بینی نشده است.

جایگزین های ابداعی حبس در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

قانون گذار در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مقرراتی را ابداع کرده که در قوانین قبلی سابقه نداشته است و موجب کاستن از مجازات حبس می شود. در یک نگاه کلی، این موارد به ترتیبی که در قانون ذکر شده اند، عبارت هستند از: معافیت از مجازات، تعویق صدور حکم، نظام نیمه آزادی، نظارت الکترونیکی، مجازات های جایگزین حبس که خود مشتمل بر دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است.

معافیت از مجازات: یکی از نهادهایی که قانون گذار در سال ۱۳۹۲ در کنار نهاد تخفیف مجازات پیش بینی کرده است، معافیت از مجازات است. با اینکه برای اعمال مقررات ماده ۳۹، احراز جهات تخفیف لازم است، وجه تمایز نهاد معافیت از تخفیف در آن است که ۱- معافیت از مجازات تنها در جرائم تعزیری درجه ۷ و ۸ قابل اعمال است؛ ۲- دادگاه باید تشخیص دهد که با عدم اجرای مجازات نیز مرتکب اصلاح می شود؛ ۳- مرتکب، فاقد سابقه کیفری مؤثر باشد؛ ۴- شاکی گذشت کرده باشد؛ ۵- مرتکب ضرر و زیان را جبران یا ترتیبات جبران آن را برقرار کرده